

*Олександр Козинець,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та логопсихології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
Марія Градусова,
магістр кафедри логопедії та логопсихології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПИСАНКАРСТВО ЯК МЕТОД РОЗВИТКУ ПЕРЕДУМОВ ОПАНУВАННЯ НАВИЧКОЮ ПИСЬМА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Основою сучасного погляду на розвиток грамотності є теоретичні уявлення Л. С. Виготського про можливість навчання дітей читанню та письму виключно в релевантній соціальній ситуації. Тому писемне мовлення є результатом спеціально організованої роботи педагогів. [2, 4, 7].

Писемне мовлення, як зорова форма існування усного мовлення, формується на основі останнього та від початку є усвідомленим актом для суб'єкта. Складні умовно-рефлекторні зв'язки писемного мовлення приєднуються до вже існуючих зв'язків другої сигнальної системи (усного мовлення) і розвивають її. В свою чергу, успішне оволодіння писемним мовленням є передумовою успішного засвоєння шкільнорї програми [8, 9, 10]. Від рівня розвитку зорового сприймання, уваги, пам'яті, контролю залежить швидкість і якість опанування нової для дитини складної графічної інформації [4].

Наразі актуальним є пошук шляхів комплексного розвитку немовленнєвих передумов формування писемного мовлення. Перевага методик, де в одній діяльності можливо одночасно впливати з розвитковою або корегувальною метою на значну кількість загальнофункціональних та специфічних механізмів мовленнєвої діяльності, а також на розвиток когнітивних функцій, сенсо-моторних процесів, емоційно-вольову сторону особистості очевидна. Беручи до уваги вищесказане звернемо увагу на українське народне ремесло – писанкарство та розглянемо, які психофізіологічні механізми є спільними для процесу письма та написання писанки.

Зорове сприймання та рівень його розвитку безумовно визначає успішність засвоєння базових навичок письма [3]. Системний характер зорового сприймання вміщує ряд операцій: прийом та виділення окремих ознак сигналу, порівняння їх між собою та з внутрішнім еталоном, створення відповідних гіпотез про характер стимулу та віднесення його до певної категорії, тобто, власне, впізнавання [10]. Механізми впізнавання простих ознак є вродженими, симультанними і локалізованими в зоровій корі. Для впізнавання складних фігур (в тому числі

символів) залучаються асоціативні ділянки кори. Збільшення темпу росту провідних третинних полів в період між 4 і 7 роками, згідно з вченням О. Р. Лурія, розглядається як сенситивний у розвитку системної організації процесу сприймання. Саме тому важливо вчасно розвивати зорове сприймання, за можливості, до початку опанування писемним мовленням або паралельно навчанню [3; 9]. На матеріалі писанки дитина сприймає та засвоює велику кількість елементів, з яких складаються друковані та писані букви, що збагачує досвід оперування зорово-просторовими образами, зокрема просторовою комбінаторикою та стимулює розвиток асоціативних областей кори головного мозку [1; 8]. Також, під час розпису писанки чудово можна відпрацювати таку властивість сприймання, як транспозиція, тобто здатність *до переносу певних просторових конфігурацій на комплекси стимулів іншої інтенсивності* [3; 5].

Так, під час заняття дитина на аркуші паперу, тобто на площині, відтворює взірець. Після цього, безпосередньо пишучи писанку, дитина переносить той же орнамент на об'ємну поверхню яйця, що вимагає високого рівня просторового сприймання [5; 10]. Авторка тез неодноразово спостерігала, як така задача призводила до характерних помилок у нормотипових дітей навіть після детального пояснення чому зображення має різний вигляд на аркуші і на поверхні яйця.

Успішність засвоєння інформації залежить і від розвитку уваги, зокрема, стійкості, концентрації, переключуваності, розподілу та обсягу. На початкових етапах навчання писемному мовленню дитина змушена одночасно виконувати велику кількість різних дій, що вимагає від неї високого рівня розвитку уваги. Незрілість уваги пояснюється недорозвитком емоційно-вольової сфери, що може впливати і на розвиток самоконтролю. Заняття писанкарством (за умови, якщо воно цікаве дитині) може поступово покращувати показники розвитку уваги [8].

Наприклад, для покращення стійкості уваги на початкових етапах даємо завдання дитині виготовити просту писанку з однорідними елементами, без геометричного поділу яйця але з максимальною кількістю кольорів (пам'ятаємо, що в традиційному писанкарстві колір носить пасивний характер). Написання такої писанки займає небагато часу, а динамічність процесу утримує об'єкт уваги [11; 9].

Схожим шляхом проходить розвиток концентрації уваги. Особливості написання писанки передбачають високий рівень зосередженості, адже помилка на готовому творі очевидна і, як правило, зрозуміла відразу самій дитині (на відміну від помилки в зошиті). Тому, під час написання писанки дитина, що усвідомила залежність результату від процесу досягає максимальної концентрації уваги на яку здатна [5].

Розвиток переключуваності уваги передбачена самою технікою написання традиційної писанки. Етапи підготовки, відтворення зразка на аркуші паперу, робота писачком та процес фарбування і вмивання писанки слідує один за одним спонукаючи переключати увагу дитини. В процесі написання писанки такі властивості уваги, як розподіл та обсяг, ідуть пліч о пліч. Відтворюючи патерни

орнаменту та слідкуючи за правильністю співвідношення частин зображених символів з цілим образом писанки потрібно одночасно слідкувати за температурою воску в писачку для отримання рівномірної лінії. Якщо не розподіляти увагу і вчасно не підігріти писачок, він охолоне і перестане писати [11]. Поки писачок гріється над свічкою дитині потрібно осягати де закінчилась лінія орнаменту, і де знову починати відтворювати наступний елемент. Тобто, увага дитини має більш-менш успішно розподілятися, а її обсяг розширюватись до оптимальних значень для успішного написання не лише писанки але й письма в зошиті. Адже, відомо, що під час опанування навичкою письма здобувач освіти змушений одночасно виконувати велику кількість різних дій, що неможливо здійснити без достатнього розвитку здібності концентрувати, розподіляти і переключати увагу [8].

Одним з важливих загальнофункціональних механізмів мовленнєвої діяльності є достатній рівень розвитку функції зорового контролю. Прийняття помилкових рішень вимагає їх корекції під час виконання завдань, що потребує високого рівня розвитку зорового контролю [3]. Виготовляючи писанку, навіть з нескладним орнаментом, діти часто припускаються помилок, які видно одразу після занурення писанки в чергову барву [5]. Така особливість змушує дитину самостійно звертати увагу на допущену помилку, провести її аналіз і зрозуміти, часто з допомогою педагога, як уникнути такої прикраси в майбутньому. Тобто, дитина зацікавлена в результаті, свідомо починає контролювати написання елементів орнаменту, розвиваючи означену функцію та виявляючи нові для неї метакогнітивні здібності. В результаті високий рівень зорового контролю переноситься дитиною в площину робочого зошита [7]. Таким чином, написання писанки формує внутрішньоаналізаторні зв'язки зорового аналізатора, у яких відображаються просторове розташування і взаємовідношення різних графічних елементів. Просторова і кількісна близькість великої кількості символів (як і літер в тексті) ускладнює внутрішньоаналізаторні зв'язки, вимагаючи тонких просторово-кількісних диференціювань, без яких складна аналітико-синтетична робота, що необхідна для формування зорових уявлень букв, стає неможливою [8].

Кінцевою ланкою операцій, що складають письмо є графомоторні навички. Ця операція здійснює перетворення оптичних образів букв (графем) у відповідні графічні накреслення (кінеми) за допомогою рухів руки. Розвиток графомоторних навичок тісно пов'язаний зі станом зорово-моторної координації, тому вони можуть впливати на процес письма в цілому. Відомо, що деякі діти настільки утруднюються під час процесу зображення букв, що з уваги дитини випадають дві попередні операції письма – аналіз звукового складу слова та переведення фонем в графему. Оскільки формування графомоторних навичок в онтогенезі відбувається синхронно з розвитком образотворчої діяльності, наріжною функцією від якої залежить даний процес, є складні форми зорово-моторної координації [6; 8].

Відмінність писанкарства від образотворчого мистецтва полягає в репродуктивному (відтворювальному) характері цього виду традиційного

мистецтва. В процесі нанесення символів на поверхню яйця відбувається поступовий перехід від переважно кінестетичного (з опорою на «пам'ять руки») контролю за виконанням рухів до більш складного та ієрархічно організованого зорово-кінестетичного, тобто з опорою на довільні форми зорово-моторної координації. Адже овоїдна форма має значно обмеженішу поверхню в порівнянні з аркушем паперу, що спонукає дитину застосовувати прийом намацувальних рухів [5; 6]. Досконалість форми яйця, сформована система символів, що відтворюються слідуючи певним закономірностям в досить жорсткому порядку в поєднанні з кольорами, утворюють орнамент писанки. Багато елементів друкованих та письмових літер є ідентичними символам у писанкарстві, як за способом відтворення так і за розміром. Таким чином, за умови регулярних занять писанкарством можливо розвинути навички зорово-моторної координації та сприяти автоматизації графо-моторних навичок [1; 5].

Наведений поверхневий аналіз традиційного писанкарства з точки зору впливу його на формування таких когнітивних процесів як зорове сприймання, увага, розвиток зорово-кінестетичної організації рухів та метакогнітивних здібностей дозволяє зробити припущення про вдосконалення деяких передумов формування навичок письма у процесі розпису писанок.

Список використаних джерел

1. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства: навч.-метод. рекомендації. Київ: РВЦ КПДЮ, 2005. 44 с.
2. Выготский Л. С. Собр. соч. в т. Т. 3 Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшина. Москва: Педагогика, 1983. 368 с.
3. Данілавічюте Е. А. Визначення рівня розвитку зорового сприймання дошкільників у зв'язку з підготовкою їх до опанування писемного мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії : Збірник наукових праць*. Київ: Актуальна освіта, 2005. Вип.2. С. 126 -131.
4. Данілавічюте Е. А. Сучасні підходи до вивчення порушень писемного мовлення та їх корекції у вітчизняній логопедії. *Актуальні проблеми сучасної логопедії : матеріали конференції*. Київ: РВЦ КПДЮ. 2007. С. 18-21.
5. Коновал Т. О. Писанкова абетка: навчально-методичні нотатки. Київ: ТОВ „Світ успіху”, 2007. 207 с.
6. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей: Учебно-методическое пособие. СПб: ИД «МиМ», 1997. 286 с.
7. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
8. Логопедія: підручник. За ред. М. К. Шеремет, вид. 5-те. Київ: Видавничий Дім „Слово”, 2018. 856 с.
9. Лурия А. Р. Письмо и речь: Нейролингвистические исследования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 352 с.
10. Марченко І. С., Кобилякова Т. В. Профілактика оптичної дисграфії: навч.-метод. посіб. Київ: Вид-но НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 101 с.
11. Ткачова К., Гудима В. Писанкарство. Тернопіль-Харків: Видаництво «Ранок», 2009. 112 с.